

“Дача Галілея” (Тернопільська область), “Сатанівська дача” (Хмельницька область), Коростовецький, Дяківський (Вінницька область); парки і дендропарки: Гермаківський, Кременецький, Білокриницький, Суразький на Тернопільщині; Полонський, Антонівський, Самчиківський, Новоселицький, Голозубинецький, Михайлівський, Маліївецький на Хмельниччині; Чернятинський, Немирівський, Печерський, Верхівський, ботанічний сад “Поділля” на Вінниччині.

Отже, природа Поділля з її своєрідними формами рельєфу, комфортними кліматичними умовами, мальовничими річковими долинами, унікальними природними пам'ятками має пізнавальний і науковий інтерес та є основою для організації різних форм туризму.

Література:

1. Атлас природних умов і естественних ресурсів Української ССР. – М.: ГУГК, 1978.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2001. – 395с.
3. Смаль І.В. Основи географії рекреації і туризму: Навчальний посібник. – Ніжин, 2004. – 264с.
4. Царик Л., Чернюк Г. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки та аналізу (на прикладі Тернопільської області). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 188с.
5. Чернюк Г. Ресурси клімату Поділля// Наукові записки Тернопільського державного педуніверситету. Серія: Географія, 1998. - №2. –с.30-38.

Summary:

Balanchuk M.R. THE ESTIMATION OF NATURAL RESOURCES OF THE TERRITORY OF PODILLYA FOR THE ORGANIZATION OF TOURIST ACTIVITY.

The paper analyses the potential of natural tourist resources, namely, the relief, climate, surface and underground waters, plants of the territory of Podillya due to the organization of tourist activity. The most perspective kinds of tourist activities are suggested according to the available natural resources.

УДК 379.85 (1)

Михайло КОВАЛЬЧУК

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ПОДІЛЬСЬКИХ ТОВТР

З шкільних уроків географії та історії ми чимало знаємо про такі унікальні держави, як Давній Єгипет, Месопотамію, Урарту, країну ацтеків та ін., а от про унікальну історію та феноменальні природні куточки нашої держави України знаємо не так вже й багато. Причин цього є багато, одна із яких – відсутність друкованих видань про унікальність природи України. Саме в цьому плані книжка науковців Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка Ярослава Олійника та Володимира Стецюка “Природні та етнокультурні феномени України” у якій обстоюється ідея автентичності природних та етнокультурних феноменів нашої держави є дуже актуальною і необхідною.

Тому повністю погоджуюсь з думкою авторів про те, що “лише з настанням незалежності ми зможемо репрезентувати світові унікальність своєї історії, феноменальність своєї Природи, що породила визначну історію українських протоетносів, а надалі – велич української духовності”[1], яка особливо проявилася під час Помаранчевої революції. Весь світ з захопленням дізнавався про Україну, унікальний український народ, дивувався його мудрості, виваженості, цивілізованості, величчю духу, високій національній свідомості.

Саме в цьому аспекті автори дослідження і дають відповідь на актуальне запитання – чим спричинена така багата духовна сутність українського етносу, його унікальність, адже

це має бути зумовлено багатством і “феноменальністю природних рис”, а в дійсності маємо “справу із зовнішньою простотою української природи”? Так от саме автори стверджують, і роблять висновок, що “відносна простота зовнішнього вигляду утаємничує унікальну історію природних феноменів, які служили творцями визначних етнокультурних надбань українського етносу! Якщо уважно подивитися до унікальних природних куточків України, вдуматися у могутній зміст української Природи - то саме вони витворили унікальний народ із непересічною духовністю”[1].

У виданні охарактеризовано визначні природні утворення України: Канівські гори, Карадаг, Словечансько-Овруцький кряж, Поліські болота, Подільські Товтри та Святі Гори, які уособлюють унікальність природних умов лише незначної частки українських теренів. У науковій праці досліджено видатні етнокультурні феномени, які творилися українським етносом на тлі своєрідних природних умов, однин із яких є - Подільські Товтри. Особливу гордість Товтрового кряжу становлять історико-культурні комплекси та культові пам'ятки. Велика наукова значимість цих пам'яток визначається насамперед тим, що тут вперше були відкриті поганські святилища.

Під час досліджень археологів на середньому Збручі в лісовому масиві Медоборів виявлено найпереконливіші дані про існування поганських святилищ XI-XIII ст.. Тут, в горбистій місцевості, що простяглася вздовж Збруча на 10 км, одночасно функціонували, розміщуючись на відстані 2,5-3 км три різнотипні городища-святилища: Звенигород з 4-а капищами та поселеннями землеробів та ремісників; Богит – з одним капищем та поселенням жерців; Говда – з одним капищем, до якого примикає поселення жителів язичницького культу. Всі ці прадавні городища-святилища з оточуючими їх поселеннями становлять єдиний археологічний комплекс – Збруцький культовий центр [2].

Виник цей центр в священному лісі у Медоборах в кінці X – на початку XI ст., коли у більшості міст Київської Русі йшло активне хрещення населення та християнство було проголошено державною релігією, а в суспільстві пройшов духовний переворот [3]. Язичницькі святилища повсюдно руйнувались, що примусило язичників, насамперед служителів віри, або прийняти християнство, або тікати в “дебри, пустини и леса” [4].

Головним на Збручі було святилище Звенигород, яке в системі культового центру виділяється своїми великими розмірами, складною структурою і багатими жертвоприношеннями. Для його влаштування були використані культові кам'яні вали скіфського часу. Важлива роль у складі святилища Звенигород належала джерелам води в підніжжі гори, на якій було розташоване городище. Біля одного з них, воду якого місцеві жителі використовують для лікування очей, розміщувались довгі будинки для жертвних бенкетів. Високий, якщо не найвищий ранг святилища Звенигород в ієрархії давноруських культових пам'яток XI-XIII ст. підтверджується ще й тим, що на його вівтарях знаходяться значні рештки людських жертвоприношень, які згідно язичницьких вірувань, доставляли особливу насолоду богам [2].

Дуже цікавим виявився храм з кам'яним ідолом, що мав заввишки 1,95 метра і лежав поперек храму перед яким були численні жертвоприношення: розсипані зерна, ножиці, серпи, замок, кістки людини і навіть хрести та іконки. Рештки жертвоприношень свідчать про те, що у XI-XIII ст. тут існувало двоєвірство, де поряд з християнськими храмами продовжували функціонувати язичницькі святилища. Ці дані дозволяють погодитись з твердженнями тих дослідників, котрі давноруське двоєвірство розглядають як змішування, поєднання язичництва з християнством [2].

Та особливо велике етнокультурне значення мало сенсаційне відкриття Збруцького ідола, знайденого у річці Збруч в 1848 р. За допомогою трьох пар волів кам'яну скульптуру вагою біля тони витягли із води і помістили її в поміщицькому маєтку с.Личківці. Поміщик сусіднього села, любитель старожитностей М.Потоцький сповістив про знахідку в наукове товариство у Кракові, а саму скульптуру назвав Святовитом-богом західних слов'ян, який за

описом датського хроніста XII-XIII ст. Саксона Граматика мав чотири голови. Але язичницькі ідоли з чотирма обличчями відомі не тільки в західних слов'ян. Наприклад, роговий ідол з чотирма головами знайдено у Преслові (Болгарія). Тому іменувати Збруцького ідола Святовитом немає достатніх підстав. До того ж і є певні відміни між Святовитом і Збруцьким ідолом. Наприклад, Святовит мав чотири голови, звернені на дві сторони, а Збруцький ідол (він нині зберігається в Краківському музеї) має одну голову, але з чотирма обличчями, звернені на чотири сторони" [2].

Збруцький ідол, що обіймає поглядом чотири сторони світу, виявився унікальним – такого треба ще пошукати. Всі інші кам'яні кумири, знайдені в результаті археологічних розкопок у межиріччі Збруча і Дністра, у Побужжі, – були одно-, дво-, або триликими і виражали тільки уривки вірувань язичників і були набагато примітивнішими. Збруцький ідол у світлі нових даних є божеством східних слов'ян язичників, до того ж і єдина знайдена на слов'янських землях скульптура, де рельєфні зображення так складно і продумано скомпоновані [5].

Збруцький ідол – витвір мистецтва, є унікальним за технікою виготовлення та сюжетним зображенням [6]. Зображення на його чотирьох гранях розділені на три горизонтальні яруси і дослідники цілком закономірно стверджують, що це пов'язано з уявленнями язичників про будову Всесвіту на три частини: верхній ярус (небесний) – це чотири обличчя богів під однією шапкою. Мокоша тримає в руках ритуальний ріг, Лада – обручку, під Перуном – зображення коня та зброї (меча чи шаблі), Даждьбог має солярний знак у вигляді кола з шістьма спицями (колесо). Другий ярус – світ людей: тут бачимо своєрідний хоровод, який можна помітити, тільки обійшовши навколо статуї. Це ритуал присвячений богам, які здійснюють земні істоти. Нижній ярус – тривеликий Велес (на трьох гранях статуї), що стоїть на колінах, тримаючи інші світи. Отже, Збруцький ідол – це своєрідний пантеон язичницьких богів [8].

Також, існує інша версія яка стверджує, що Збруцький ідол – це геометричне “мислене дерево”, тобто іпостась дерева життя – 12 сузір'їв неба, 12 головних річних свят, 12 місяців тощо. Виходить, що це календар наших предків, що був у храмі. Сумніву не викликає то, що за формою ідол передає ідею родючості. Загальна величина цього стовпа – 261 сантиметр. Зрозуміло, що тоді система мір була що не метрична, то можна допустити, що по вертикалі ідол збігався з кількістю днів у році. Якщо з цим можна і не погоджуватися, то чотири боки скульптури із зображеннями на них цілком відповідали чотирьом сторонам світу і чотирьом порам року. Що дійсно кожна сторона ідола – це певна пора року, засвідчує її поділ на три зони, що відповідає трьом місяцям. Виходить, що 12 “гнізд” кам'яного стовпа – це 12 місяців року. Закономірно постає питання, чи є на Збруцькому ідолі й дні, цілком ймовірно, що так. Наші предки, мабуть, мали досконалий календар, мали впорядкований пантеон своїх богів, чітку хронологію свят (ритми життя). Не робитимемо передчасних висновків, але, виходить, наші предки ні в чому не поступались єгиптянам, грекам, римлянам, кельтам [7].

Існує і ще одна версія, яка ґрунтується на основі дохристиянських календарних обрядів слов'ян та співставлення з міфологією індоєвропейських народів.

Не менш цікавим для науковців було місцезнаходження Збруцького ідола. Ще в 1848 р. краєзнавець Потоцький, висловив припущення, що він міг стояти на горі Богит. Достовірність цієї здогадки була доведена лише в наш час експедицією, що працювала під керівництвом докторів історичних наук І.П.Русанової і Б.О.Тимощука [8].

І ось таки, старанням експедиції на горі Богит, поблизу с. Городниця, Гусятинського району Тернопільської області і навколо її підніжжя, було виявлено цілий комплекс східнослов'янських пам'ятників X-XIIIст [9]. Вершину гори займає городище-святилище влаштоване на місці культових кам'яних валів скіфського часу і складалось з двох основних частин сакральної, та громадської. На капиші досліджено п'єдестал для ідола і окрема жертвна камера, складена з великих кам'яних блоків.

П'єдестал для ідола мав круглу форму діаметром 9 м., висотою 50-60 см. Він складений з каменів різної величини. В його центрі розміщена яма розміром 50x50 см. та глибиною 60, стінки якої складено з великих каменів і орієнтовані по сторонам світу. На дні ями знайдено кісточки птахів та слов'янський черепок. Саме в цій ямі міг бути укріплений камінням Збруцький ідол, основа якого розмірами 32x29 см. дозволяла це зробити [2]. Сумнівів не було. Так, саме тут, Збруцький ідол у давнину вивершував святилище на вершині гори і, ймовірно, що саме цей Бог і дав назву горі – Богит.

Навколо п'єдесталу з чотириликим Збруцьким ідолом розкопано вісім жертвних ям, а трохи далі виявлені цілий ряд невеликих напівземлянок, довге наземне житло. У підніжжя городища-святилища знаходився курганий могильник, а навколо – кілька ранньослов'янських селищ. Саме мешканці цих селищ близьких і далеких, піднімалися на священну гору Богит, щоб вклонитися встановленому тут величному символу і принести йому жертви. На вершині, біля статуї, волхви підтримували непогасний вогонь. Тут відбувалися релігійні обряди, у тому числі жертвопринесення. Сюди приходили і припливали по судноплавному Збручу тисячі прочан, серед яких були і князі, які ще довго, незважаючи на опалу язичества, поклонялися звичним богам.

Крім цього волхвами проводились не тільки священні обряди, але й найточніші астрономічні дослідження. У захованих від стороннього ока нетрях бовваніють кам'яні стовпи, що цілком ймовірно, мали астрономічне призначення і є таким своєрідним "українським Стоунхенджем". Таким чином, дані святилища є найбільш вражаючими прадавніми обсерваторіями, котрі залишили нам древні слов'яни.

Проте згодом місцевість утрачала своє культове і духовне значення. Збруцького ідола обережно зняли (на ньому немає жодних пошкоджень), перенесли за півтора кілометра до р. Збруч і сховали у воду, де він знаходився до XIX ст. і був захований на дні ріки від татар, за іншою версією, скинутий туди християнами.

Сьогодні священна гора Богит в Подільських Товтрах, на якій стояв Збруцький ідол, є однією з найбільших святинь для сучасних українських рідновірів, адже ця гора як і Звенигород є найбільшими з відомих в Україні та світі духовних центрів язичників. Тому, не випадково, на найбільше своє свято Світовита сюди приїжджають сучасні язичники з усієї України. Запалюючи дев'ять священних багать перед заходом Сонця, вони всю ніч здійснюють свій таємничий обряд посвяти у волхви.

Отже, язичництво східних слов'ян виглядає не таким вже примітивним і відсталим, як це часто твердили дослідники релігійних вірувань [2]. Культові пам'ятки східних слов'ян не поступаються таким же поганським святилищам західних слов'ян і являють собою унікальну пам'ятку духовної культури України X-XIII ст. та всього слов'янського світу. Часто на ці священні гори приїжджають прихильники язичництва зі Скандинавії, Канади, Америки. Вражені дивовижною красою тутешньої природи, всі вони запевняють: такого як у Медоборах, не побачиш ніде у світі.

Література:

1. Олійник Я.Б., Стецюк В.В. Природні та етнокультурні феномени України. Київ, 2003.
2. Тимошук Б.А. Язичницькі святилища Галицької Русі, Медобори і духовна культура давніх і середніх слов'ян (1848-1998), Львів, 1998.
3. Сторожук С.А., Мурская О.П. Збручський культовий центр, Тернопіль, 2003.
4. Аничков Е.В. Язычество и древняя Русь, Санкт-Петербург, 1914.
5. Русанова И.П., Тимошук Б.А. По следам Збручского идола, Москва, Знание-сила, 1987.
6. Ягодинська М. Городища-святилища на Збручі, Тернопіль, 1989.
7. Пушик С. Довкола Збруцького ідола, Україна, 1987.
8. Рибаків Б.А. Язычество Древней Руси, Москва, Наука, 1987.
9. Сторожук С.А. Медобори і духовна культура слов'ян, Заповідна справа в Україні, т4, в2, 1998.